

NÁBOŽENSKÉ SKUPINY A HNUTIA

Židovstvo po roku 70 po Kr. bolo zbavené jedného z hlavných znakov – chrámu, v ktorom sa uskutočňoval kult a zbožnosť Izraela. Chrám bol v období 1. stor. pred a po Kr. najdôležitejším miestom, kam smerovali každoročne tisíce pútnikov.

Okolo chrámu sa vytvárali aj náboženské skupiny. Židovstvo tohto obdobia sa vyznačuje pluralizmom názorov. Hlavným zdrojom informácií o jednotlivých prúdoch vo vnútri židovstva je Jozef Flávius, texty Nového zákona a neskoršia rabínska literatúra. V krátkosti si predstavíme jednotlivé prúdy.

Jozef Flávius uvádza: „Židia mali tri veľké filozofické sekty charakteristické pre nich: sektu esénov a sektu saducejov a treťou skupinou mienok boli tí, ktorých volali farizeji, o ktorých som už hovoril v druhej knihe Židovskej vojny“ (Židovské starožitnosti 18,11).

Farizeji

Význam slova farizeji znamená „*oddelení*“ od hebrejského slovesa *paraš* – *oddeliť*. Začiatky farizejov siahajú pravdepodobne do začiatku 2. stor. pred Kr., keď do Palestíny začal prenikať vplyv gréckej kultúry.²¹ Ich vznik bol reakciou a protestom proti skutočnosti, že mnohí členovia židovského národa preberali helénske zvyky a zanechávali židovskú vieru. Pravdepodobne preto aj ich názov „*oddelení*“ chcel vyjadriť, že sa usilovali chrániť od všetkých vplyvov, ktoré by ich odlúčili od Mojžišovho zákona.²² Oddeľovali sa od ľudu krajiny, lebo ten nedodržiaval presne do detailov 613 predpisov. Týchto 613 prikázaní sa

²¹ Porov. Gottwald N. K., *The Hebrew Bible. A Socio-Literary Introduction*, Philadelphia 1985, s. 440.

²² Porov. Manns F., *Il giudaismo*, Bologna 1995, s. 154-155.

delilo na 365 príkazov, ktoré určovali, čo má človek robiť. Ich počet zodpovedá počtu dní v roku, čím sa chce povedať, že každý deň sa máme usilovať plniť Božiu vôľu. Ďalej to bolo 248 zákazov, ktoré určovali, čo nemá človek robiť. Ich počet zodpovedá počtu údov v ľudskom tele, čím sa chce povedať, že celou našou bytosťou sa máme usilovať vyplniť Božiu vôľu.

Niektorí biblisti ich spájajú s hnutím „*Asidejcov*“ (z hebrejčiny *chasidim* - zbožní) známym z 2. stor. pred Kr., ktorí sa vyznačovali vernosťou Mojžišovmu zákonu. Historik Jozef Flávius spomína, že v 1. stor. po Kr. bolo približne 6000 farizejov.²³ Keďže Hasmoneovci čím ďalej, tým viac preberali helénske zvyky, farizeji stáli v opozícii voči nim. Samotní farizeji boli však rozdelení v názore, akým spôsobom sa postaviť voči prenikajúcemu helenizmu. Jedna skupina zastávala názor, že je potrebné prispôbiť sa vláde do tej miery, do akej vláda presadzuje židovstvo podľa chápania farizejov. Druhá časť vravela, že len taká vláda je akceptovateľná, ktorú tvoria farizeji, a vyzývali na otvorený odpor.²⁴

Na rozdiel od saducejov farizeji tvorili iba strednú a nižšiu vrstvu. Aj z toho dôvodu neboli tak pod vplyvom helenizácie ako vyššie vrstvy saducejov. Preto ich mali ľudia v úcte. Najväčšou charakteristikou farizejov však bolo pridržanie sa „*tradície otcov*“ a snaha o presný výklad Mojžišových zákonov. Boli presvedčení, že popri napísanom zákone existuje ešte ústny zákon, čo sa prejavovalo v dodržiavaní množstva ďalších predpisov a zákazov, ktoré Mojžišov zákon neuvádzal.

Verili v nesmrteľnosť ľudskej duše; v odmenu a trest po smrti, vo vzkriesenie tela po smrti, anjelov. Mišna v súvislosti s tým hovorí: „*Kto tvrdí, že nejestvuje vzkriesenie mŕtvych predpísané Zákonom, ten nebude mať podiel v budúcom svete*“ (Sanh. 10,1).

²³ Porov. Newman, H., *Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of the Ancient Period*, Leiden/Boston 2006, s. 57.

²⁴ Porov. Schiffman L. H., *Reclaiming the Dead Sea Scroll*, Philadelphia/Jerusalem 1994, s. 77.

Boli presvedčení, že čokoľvek sa udeje, má svoje miesto v Božej prozreteľnosti. Či už ľudské skutky boli dobré alebo zlé, Boh ich predvída. Pre saducejov bola slobodná vôľa človeka úplná a nezrušiteľná, skutky človeka záviseli od neho samého a nebolo ich treba pripisovať Bohu.²⁵

Dve hlavné skupiny – farizeji a saduceji sa usilovali získať vplyv, politické rozhodovanie, avšak vplyv nezávisel od nich, ale od konkrétneho hasmoneovského vládcu, ku ktorej skupine sa prikloní. Od doby Jána Hyrkána až po smrť Alexandra Jannea stáli Hasmoneovci viac na strane saducejov. Jozef Flávius spomína 800 zabitých farizejov za vlády Alexandra Jannea. Táto ukrutnosť viedla farizejov až k apelácii na dvore Seleukov, aby pozbavili Hasmoneovcov vlády.²⁶ Napätie medzi farizejmi a saducejmi pokračovalo nielen v období Hasmoneovcov, ale aj za vlády Herodesa Veľkého. Preto musíme konštatovať, že tie dve strany neboli len náboženskou skupinou, ale sa aktívne zapájali do politického diania v krajine.

V novozákonných textoch je často vyobrazený konflikt medzi Ježišom a farizejmi. Pod vplyvom týchto textov dochádza neraz medzi kresťanmi ku skreslenej predstave a aj v našom jazyku sa slovo „farizej“ spojilo so slovom pokrytec. Sväté Písmo spomína aj zbožných farizejov, ako napríklad Nikodém (Jn 3,1n) alebo Gamaliel (Sk 5,34n). O Jozefovi z Arimatey sa hovorí, že bol členom synédria, čo predpokladá, že bol taktiež farizej (porov. Mk 15,43). Svätý Pavol vyznáva, že bol vychovaný ako farizej a vyznáva vieru vo vzkriesenie.

Pavol v Sk 23,6-8 prehlasuje nádej a vzkriesenie: *„Ale Pavol vedel, že jedna časť sú saduceji a druhá farizeji, preto zvolal vo veľrade: „Bratia, ja som farizej, syn farizejov. Pre nádej a zmŕtvychvstanie ma súdia.“ Ako to povedal, nastala medzi farizejmi a saducejmi hádka, zhromaždenie sa rozčeslo. Lebo*

²⁵ Porov. Mébarki F, Puech É., *Les Manuscrits de la mer Morte*, Rodez 2002, s. 180

²⁶ Porov. Newman, H., *Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of the Ancient Period*, Leiden/Boston 2006, s. 65.

saduceji tvrdia, že niet zmŕtvychvstania ani anjela, ani ducha, kým farizeji vyznávajú jedno i druhé. “ Učili o slobode ľudskej vôle. „Aj keď je všetko predvídané, sloboda voľby je daná“ (Aboth 2,16).

Nešťastie farizejov spočívalo v ich prílišnom dôraze na legalizmus, v ktorom prehliadali človeka s jeho konkrétnymi problémami.

Saduceji

Svoj názov odvodzovali od Sadoka, kňaza za kráľa Dávida a Šalamúna. Zo Sadokovej rodiny pochádzali veľkňazi až po obdobie vlády Hasmoneovcov. Niektorí exegeti sa domnievajú, že ich názov pochádza z hebrejského slova „*sadík*“ – *spravodlivý*.

Na scéne dejín sa objavili spolu s farizejmi a esénmi niekedy v polovici 2. stor. pred Kr. Flávius ich predstavuje ako blízkych vplyvným a veľkňazským rodinám a na ich adresu tvrdí, že na svojej strane mali boháčov, ale nie obyčajných ľudí. Usilovali sa byť umiernenými helenistami, ktorí po náboženskej stránke praktizujú židovstvo, ale po kultúrnej stránke boli pod vplyvom helénskeho prostredia.

Saduceji odmietali „*tradície otcov*“, ktoré farizeji považovali za zákon. Preto ich neskorší judaizmus vykreslil ako tých, ktorí odmietajú ústny zákon. Niektorí autori hovoria, že saduceji boli prísni literalisti, ktorí dodržiavali iba to, čo bolo napísané v Mojžišovom zákone, a odmietali ústne dodatky k tomuto zákonu. Dnes sa však poukazuje na skutočnosť, že odmietanie ústneho zákona zo strany saducejov nie je správna interpretácia. Skôr je potrebné povedať, že saduceji odmietali interpretáciu Mojžišovho zákona, ako ju podávali farizeji.²⁷

Od farizejov sa odlišovali v dôležitých teologických otázkach. Popierali odmenu a trest po smrti; neprijímali nesmrteľnosť duše, lebo

²⁷ Porov. Newman H., *Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of the Ancient Period*, Leiden/Boston 2006, s. 75.

boli presvedčení, že duša zomiera spolu s telom; neverili v existenciu anjelov a duchov.

Rozdiely medzi nimi a farizejmi sa prejavovali aj v niektorých praktických otázkach výkladu Mojžišovho zákona. Saduceji vyžadovali náhradu v prípade, že škoda bola spôsobená sluhom pána. Farizeji ju požadovali iba v prípade, že škodu spôsobilo zviera (porov. Ex 21,32,35-36). Saduceji vyžadovali potrestanie falošného svedectva iba v prípade, žeby takto obvinený bol aj usmrtený. Farizeji vyžadovali potrestanie iba v prípade, že nebol usmrtený. Vo všeobecnosti saduceji aplikovali prísne predpisy ohľadom obradnej čistoty iba na chrám a kňazov a nie na predpisy každodenného života, kým pre farizejov bola charakteristická práve táto stránka a vykonávali obradné očistenie aj po návrate z trhu, pri smrti blízkeho alebo ženu považovali za nečistú počas menštruačného cyklu.²⁸

Pokiaľ ide o obrady, ktoré sa konali v chráme, saduceji zastávali názor, že pri prinášaní obety časť patrila kňazovi. Farizeji tvrdili, že táto časť patrí oltáru. Saduceji boli proti obľúbenému zvyku liať vodu na oltár a proti procesii, ktorá tomu predchádzala počas Sviatku stánkov.²⁹

Po zničení Jeruzalema v roku 70 po Kr., keď sa končí úloha kultu a kňazskej triedy v chráme, končia sa aj dejiny saducejov.

V Novom zákone vystupujú často spolu s farizejmi, sú v spojení s chrámom a synédriom. Pokiaľ ide o samotnú Bibliu, verili, že autoritatívny charakter má iba Pentateuch, ostatné knihy (prorocké a múdroslovné) mali v úcte, ale nemali rovnakú váhu ako Pentateuch.

Evanjeliá potvrdzujú, že saduceji neveria v zmŕtvychvstanie, ako je naznačené v Mt 22,23-33: „V ten deň prišli k nemu saduceji, ktorí tvrdia, že niet zmŕtvychvstania, a pýtali sa ho: „Učiteľ, Mojžiš povedal, že ak niekto zomrie a nemal deti, jeho brat si má vziať jeho manželku a splodiť svojmu bratovi potomka. Bolo u nás sedem bratov. Prvý sa oženil a umrel. A pretože nemal

²⁸ Porov. Schiffman L. H., *Reclaiming the Dead Sea Scroll*, Philadelphia/Jerusalem 1994, s. 74.

²⁹ Porov. Manns F., *Il giudaismo*, Bologna 1995, s. 154-155, 169-171.

potomka, zanechal svoju ženu svojmu bratovi. Takisto aj druhý a tretí až po siedmeho. Napokon po všetkých zomrela aj žena. Nuž ktorému zo siedmich bude manželkou pri vzkriesení? Ved' ju mali všetci. Ježiš im povedal: „Mýlite sa, lebo nepoznáte Písmo ani Božiu moc. Pri vzkriesení sa ľudia neženia ani nevydávajú, ale sú ako anjeli v nebi. A o vzkriesení mŕtvych ste nečítali, čo vám povedal Boh, keď vravel: „Ja som Boh Abraháma, Boh Izáka a Boh Jakuba?“ A on nie je Bohom mŕtvych, ale živých.“ Keď to počuli zástupy, žasli nad jeho učením.“ Príkaz o levirátnom manželstve sa nachádza v knihe Deuteronómium, čiže v Pentateuchu, ktorému kládli saduceji autoritatívnu záväznosť. Ježiš pri odpovedi taktiež používa výraz z Pentateuchu z Knihy Exodus 3,6.

Eséni

Eséni boli členovia náboženskej sekty, ktorá jestvovala od 2. stor. pred Kr. do 1. stor. po Kr. na území Palestíny. O ich existencii sa vedelo ešte pred objavením zvitkov pri Mŕtvom mori. Spomínajú ich viacerí starovekí grécki a latinskí autori. Medzi nimi sú najdôležitejšie svedectvá Filóna z Alexandrie, Jozefa Flávia a Plínia Staršieho. V Novom zákone táto skupina nie je spomenutá.

Existencia esénov je spojená s protestom proti situácii, keď veľkňazskú funkciu za Antiocha IV. v roku 175 pred Kr. dostal Jáson, ktorého treba pravdepodobne stotožniť so „zlým kňazom“ spomenutým v spisoch Kumrán. Pokiaľ ide o Kumrán, dodnes prebiehajú medzi exegétmi diskusie, či je možné stotožniť komunitu v Kumráne a spisy Mŕtveho mora s komunitou esénov, väčšina odborníkov sa prikláňa k názoru, že práve eséni obývali Kumrán.³⁰

³⁰ Porov. VanderKam J. C., *The Dead Sea Scrolls Today*, Grand Rapids, 1994, s. 87.



Rekonštrukcia osídlenia v Kumráne

Život esénov sa vyznačoval predovšetkým týmito charakteristikami:³¹

- ◆ Izolovanie od sociálno-politického života
- ◆ Komunitný spôsob života
- ◆ Vzájomná rovnosť
- ◆ Vnútoraná organizovaná štruktúra

Na základe starovekých textov sa o esénoch dozvedáme, že ich počet bol približne 4000 a žili v rôznych mestách Palestíny. Ich hlavným centrom bola oblasť Mŕtveho mora a v ostatných častiach Palestíny mali menšie komunity. Jestvovali rôzne skupiny esénov. Veľké spoločenstvá žili osobitne a malé žili v mestách.³²

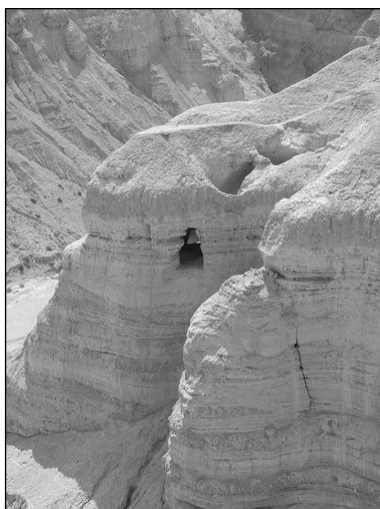
Jozef Flávius spomína, že prijatie za člena esénskej komunity trvalo 3 roky. Počas prvého roka uchádzač žil mimo spoločenstva, ale podľa zásad komunity. V druhom a treťom roku sa mohol zúčastňovať na obradnom kúpeľi, ale nemohol spolu s ostatnými členmi stolovať. Príprava sa završila slávnostnou prisahou, po ktorej sa stal plnoprávnym členom spoločenstva. Členmi boli iba dospelí, lebo dieťa mohlo rozvrátiť spoločenstvo z povahy svojej prirodzenosti alebo z nedostatku vážnosti.

Sekta esénov sa vyznačovala prísnu hierarchickou štruktúrou. Nič sa nedialo bez schválenia starších, voči ktorým mali členovia plnú dôveru a ktorých si volili spomedzi seba. Eséni zanechali biologické rodiny, aby sa stali členmi novej rodiny. Učenie sekty sa nesmelo prezrádzať tým, ktorí neboli jej členovia. V prípade neposlušnosti minimálne 100 členov tvorilo súd. Najprísnejším trestom bolo vylúčenie.

Eséni mali spoločné vlastníctvo. Tí, ktorí vstúpili do spoločenstva, odovzdávali svoj majetok, takže nikto nebol bohatší ako druhý. Filón uvádza, že dokonca aj jedlo a odev boli spoločné.

³¹ Porov. Newman H., *Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of the Ancient Period*, Leiden/Boston 2006, s. 83.

³² Porov. Newman H., *Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of the Ancient Period*, Leiden/Boston 2006, s. 93.



Jedna z jaskýň, v ktorej boli objavené kumránske zvitky

Pokiaľ ide o celibát, tu sa starovekí autori rozchádzajú. Filón a Plínius tvrdia, že žili bez žien. Jozef Flávius spomína, že jestvovala iná skupina esénov, ktorej členovia boli ženatí. Nevyhýbali sa však adopcii detí.

Cez deň sa eséni venovali práci, predovšetkým poľnohospodárstvu. Filón dodáva, že boli aj pastiermi a remeselníkmi. Nezaoberali sa však obchodom, lebo ten vedie k chamtivosti. Rovnako odmietali vojnu a nemali žiadnych otrokov. Ich deň pozostával z práce, modlitby, obradného

očisťovania a spoločného stolovania na obed a na večeru. K jedlu pristupovali, akoby vchádzali do svätyne a zachovávali istý poriadok sedenia. Ich postoj k jeruzalemskému chrámu a predovšetkým k prinášaniu obiet nie je jasný. Filón spomína, že sa zasvätili Bohu službou a nie prinášaním obiet zvierat. Podľa všetkého eséni odmietali náboženské obrady jeruzalemského chrámu.³³ Nenájdeme žiadnu zmienku o púti do Jeruzalema na hlavné židovské sviatky, ktoré vyžadoval Mojžišov zákon.

Eséni prísne dodržiavali obradnú čistotu. Okrem uchádzačov o členstvo každý deň ráno a pred jedlom vykonávali obradný kúpeľ. Vždy nosili biele oblečenie. Ranné modlitby vykonávali ešte pred východom slnka a modlili sa obrátení tvárou na východ. Prísne dodržiavali sobotu. V ten deň nepracovali, nevarili, a dokonca nevykonávali telesnú potrebu.

³³ Porov. Fitzmyer J. A., *Responses to 101 Questions on the Dead Sea Scrolls*, New York 1992, s. 99.

Eséni všetko ponechávali na Boha, verili, že osud usmerňuje všetky veci. Dôležitú úlohu kládli anjelom a pri vstupe do spoločenstva prisahali zachovávať knihy ich sekty a mená anjelov. Verili v nesmrteľnosť duše. Telo chápali ako jej väzenie. Jozef Flávius spomína schopnosť esénov predpovedať budúcnosť. Získali ju na základe štúdia svätých kníh, osobitných obradných kúpeľov a zo slov prorokov.

Pri nálezoch rukopisov v jaskyniach neďaleko Mŕtveho mora bolo nájdených približne 900 častí rukopisov. Z nich majú zastúpenie všetky spisy hebrejského kánonu Svätého písma okrem Knihy Ester. Zvyšok tvoria apokryfy a spisy komunity.

Zelóti

Slovo „zelóta“ pochádza z gréčtiny a znamená „horlivý.“ Stalo sa synonymom horlivosti za Boha a Mojžišov zákon. Išlo o hnutie medzi jednoduchými vrstvami, ktorého úmyslom bol návrat k prísnemu dodržiavaniu Božích prikázaní a získanie národnej nezávislosti najskôr od Seleukov a potom od Rimanov. Prototypom zelótu bol kňaz Fínes v Nm 25,1-25, ktorý potrestal previnenie sa proti Pánovmu príkazu. Hnutie sa objavuje v polovici 2. stor. pred Kr. Zdá sa, že v prípade zelótov nejde ani tak o nejakú osobitnú náboženskú skupinu, ako sú farizeji, saduceji alebo eséni, ale o druh prežívania nábožnosti, ktorá sa neohraničovala na nejakú skupinu. Niektorí exegeti považujú za jedného z hlavných predstaviteľov zelótov Júdu Galilejského, ktorý v roku 6 po Kr. viedol povstanie proti Rimanom, ktorí z Judska urobili svoju provinciu. Až v šesťdesiatych rokoch po Kr. vystupujú radikálni „sikardi“ (slovo *sica* je latinský termín na označenie noža, ktorým vykonávali vraždy), ktorí vyvolávali nové nepokoje a vzbury. Sikardov je dôležité odlíšiť od zelótov, aj keď obdivné hnutia boli spojené rovnakou myšlienkou – oslobodiť krajinu od okupantov. Metódy sikardov však boli oveľa extrémnejšie. Umiernení zelóti sa orientovali na kňazské kruhy v Jeruzaleme. Ich úmyslom bolo dosadiť veľkňaza na čelo slobodnej

krajiny. Radikálni sikardi mali svoje zázemie v Galilei. V roku 66 po Kr. Menaham, vnuk Júdu Galilejského a vodca sikardov, na krátky čas ovládol Jeruzalem, ale bol zavraždený a jeho prívrženci utiekli na pevnosť Masadu pod vedením Eleazara ben Jaira, kde v roku 73 po Kr. radšej vykonali hromadnú samovraždu, než by sa vzdali do rúk rímskych vojsk.³⁴

Terapeuti

O tejto zvláštnej skupine ľudí hovorí z dávnych autorov iba Filón z Alexandrie. V novozákonných textoch sa nespomína. Išlo o skupinu, ktorá sa výlučne venovala kultu a meditácii. Ich názov v gréčtine znamená *liečiť*, ale aj *klaňať sa* (*therapeuo*). Filón o nich hovorí ako o liečiteľoch chorôb duše. Žili v období 1. stor. pred – 1. stor. po Kr. pri jazere Mareotis neďaleko Alexandrie v Egypte. Každý z ich domov mal svätyňu - pustovňu, kde sa terapeuti zaoberali Mojžišovým zákonom, výrokmi prorokov a prednášali hymny. Počas týždňa žili osamote, ale po sobotách sa zhromažďovali v miestnosti oddelenej na dve časti osobitne pre mužov a pre ženy. Nikdy nejedli a nepili pred západom slnka, aby využili slnečný svit na čítanie Písma. Ich jedlo bolo veľmi skromné, často iba chlieb, soľ a voda. Nekonzumujú mäso ani alkohol.³⁵

Hoci Filónove slová je potrebné chápať predovšetkým ako zidealizovanie tejto skupiny, niektorí autori sa domnievajú, že terapeuti a eséni sú identickou skupinou. Popri podobnostiach však jestvujú aj rozdielnosti. Pravdepodobne ide skutočne o dve odlišné skupiny, ktoré sa miestami podobným spôsobom usilovali o náboženský život – eséni v Palestíne a terapeuti v Egypte.³⁶

³⁴ Porov. Schiffman L. H., VanderKam J. C. (ed.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls. Volume 2*, Oxford 2000, s. 1007-1009.

³⁵ Porov. Schiffman L. H., VanderKam J. C. (ed.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls. Volume 2*, Oxford 2000, s. 943-945.

³⁶ Porov. Mébarki F, Puech É., *Les Manuscrits de la mer Morte*, Rodez 2002, s. 183.

Herodiáni

Táto skupina sa spomína v Novom zákone (napr. Mk 3,6; 12,13), ale nevieme, o koho presne ide. Niektorí sa domnievajú, že o prívržencov rodiny a potomkov Herodesa Veľkého, v ktorých videli spôsob, ako vládnuť aj pod nadvládou Rimanov a chceli, aby sa opäť členovia Herodesovej rodiny vrátili k moci. Nešlo o náboženskú, ale skôr o politickú skupinu.

Samaritáni

Názov Samaritáni sa operia na jednej strane o geografický názov: *Samaritán* - *obyvateľ Samárie*, ale má aj teologický význam. Hebrejský termín „šomerím“ znamená *ten, čo zachováva (Zákon)*. Samotní Samaritáni sa pokladali za priamych potomkov severných kmeňov Efraim a Manasses.

Hebrejská Biblia na základe 2 Kr 17 potvrdzuje, že existovali rozdiely medzi ortodoxným uctievaním Jahveho a synkretistickými skupinami Severného kráľovstva. Rozdiely sa začali výraznejšie prejavovať a prehľbovať predovšetkým po návrate z babylonského zajatia po roku 538 pred Kr. Židia sa nechceli podrobiť autorite Samaritánov, ako ukazuje text Neh 2,7-9. Medzi nepriateľmi Nehemiáša a Ezdráša bol aj správca Samárie Sanabalat (porov. Neh 2,10 a 6,1). Ez 4,7-23



Samaritáni počas pečenia
baránkov nad ohniskom

spomína obštrukcie, ktoré robili Samaritáni Židom pri obnove Jeruzalema a chrámu.³⁷

Pravdepodobne niekedy okolo roku 388 pred Kr. si Samaritáni postavili vlastný chrám na vrchu Garizim, ktorý považovali za posvätný. Stavba chrámu znamenala definitívny rozchod so židovstvom. V roku 128 pred Kr. tento chrám zničil Ján Hyrkán, pretože Samaritáni kolaborovali so Seleukmi (porov. 1 Mach 3,10).

Náuka Samaritánov môže byť zhrnutá do piatich bodov:³⁸

1. Viera v Boha a v Pentateuch;
2. viera v Mojžiša, ktorý je jediný prorok a autor Pentateuchu;
3. viera v Garizim, jedinu svätyňu, ktorú si vybral Boh;
4. viera vo vzkriesenie na základe Gn 3,19;
5. viera v príchod „Taheba“, obnoviteľa všetkých vecí a posledného sudcu; on, ako Mojžiš, je prorokom, ktorý zjaví pravdu. Táto viera sa opiera o text Dt 18,18: *„Vzbudím im proroka spomedzi ich bratov, ako si ty, svoje slová vložím do jeho úst a bude im hovoriť všetko, čo mu prikážem.“*

Samaritáni zachovávajú „Šabat“ – sobotu. Veľkú noc slávia na vrchu Garizim podľa obradu opísaného v Ex 12. Vtedy jedna skupina obetuje baránkov, kým sa kňazi modlia. Veľkňaz číta text Ex 12 a dá znamenie na zabitie baránkov. Baránky sú upečené na štyroch ohniskách a jedia ich o polnoci spolu s nekvaseným chlebom a horkými bylinami. Turíce slávia na 50. deň od Veľkej noci. Medzi Veľkou nocou a Turícami si pripomínajú sedem zastavení židovského národa na púšti: *Červené more, Mara, Elim, dar manny, skala na Horebe, vojna s Amalekitmi* a siedme zastavenie je *vrch Sinaj*. Podľa ich presvedčenia Ábel postavil Bohu oltár na vrchu Garizim a na tomto vrchu Boh prikázal Abrahámovi obetovať syna Izáka.

³⁷ Porov. Gottwald N. K., *The Hebrew Bible. A Socio-Literary Introduction*, Philadelphia 1985, s. 430-432.

³⁸ Porov. Manns F., *Il giudaismo*, Bologna 1995, s. 154-155, 147.

V súčasnosti Samaritáni tvoria malé etnikum s počtom približne 700 osôb. Žijú predovšetkým v meste Kiryat Luza.

Apokalyptické hnutia

Tieto hnutia mali svoje začiatky v babylonskom zajatí. Exil bol skúškou všetkého, v čo Izrael dovtedy veril, skúškou duchovného života. Počas exilu zanikol na istý časový úsek chrám a jeho liturgia, takisto monarchia a zmenila sa úloha proroka. Začali sa zhromažďovať dokumenty minulosti. Vytvorila sa skupina, ktorá očakávala koniec dejín ako okamih vykúpenia. Začiatky nájdeme v Zach 9-14. Zlatým obdobím apokalyptiky je to, ktoré nasleduje po dobytí Palestíny Alexandrom Veľkým. Helénska kultúra sa dostala do všetkých oblastí života. Nádeje apokalyptikov sa preto nevkladali do tohto sveta, ale prenášali sa na budúci svet. Niektoré z charakteristík apokalyptiky:³⁹

1. Koniec sveta sa bude vyznačovať kozmickou katastrofou;
2. všetko je predurčené a organizované;
3. na vysvetlenie rôznych javov slúžia anjeli a duchovia;
4. po kozmickej katastrofe sa očakáva nový svet.

Medzi knihy, ktoré patria k tomuto žánru, je predovšetkým Kniha proroka Daniela a ďalej veľké množstvo apokryfov: Testament Mojžiša, Kniha Jubileí, Kniha Henocha atď.

Sapienciálne hnutie

Biblická múdrosť spočíva v umení správne viesť svoj život a využívať skúsenosti predkov pri dodržiavaní predpisov, aby mal človek úspech a šťastie. Múdrosť je vlastnosťou, ktorú majú radcovia a vládcovia. Múdrosť kráľa spočíva na Božej múdrosti (Ž 82). Zlyhanie ľudskej

³⁹ Porov. Manns F., *Il giudaismo*, Bologna 1995, s. 154-155, 194.

múdrosti sa prejavuje pri stretnutí so smrťou. Boh žije večne, človek je smrteľný. Človek sa nemôže zmocniť nesmrteľnosti. Ale nie je nemožné, aby Boh udelil človeku tento dar. Múdroť pomáha človeku predovšetkým spoznať hranice vlastného života. Gn 2-3 opisuje túžbu po získaní poznání. Myšlienka rovnosti s Bohom je však hlúpa. Človek sa mu nikdy nevyrovná. Skutočnou ľudskou múdrosťou je uznať Božiu múdrosť.⁴⁰

Manuálom múdrosti je Kniha prísloví. Pre Knihu Sirarchovcovu múdroť bola zrodená pred všetkými ostatnými vecami (porov. Sir 1,1-14). Ľudská múdroť pochádza z Božej múdrosti. Hlavné texty o múdrosti nájdeme aj v Job 28, Prís 8 a Sir 1.

Tieto myšlienky nachádzali svojich prívržencov opäť predovšetkým v období silnej helenizácie, keď židovská spoločnosť bola konfrontovaná s múdrosťou prítomnou v dielach gréckych filozofov.

Diaspora

Židovské náboženstvo v diaspore bolo v mnohých prípadoch odlišné než vo svojej domovine v Palestíne. Napríklad filozofické diela Filóna z Alexandrie vyjadrujú židovské praktiky v Egypte, ktorých kultúrnym centrom bola Alexandria. Duchovným centrom bol chrám v Leontopolis. Dal ho postaviť veľkňaz Oniáš IV., ktorý tam utiekol pred Seleukmi. Všeobecne sa rozlišovali tri veľké skupiny diaspory.

Už v 2. stor. pred Kr. existovala veľká židovská komunita v Ríme. Na prelome letopočtov tam žilo približne 20 – 50 000 Židov. Poznáme dekrét cisára Klaudia, ktorý v roku 49 po Kr. vyhnal Židov z Ríma.

Alexandria bolo ďalším rímskym centrom s veľkou židovskou komunitou. Židia v Alexandrii sa vyznačovali bohatou literárnou

⁴⁰ Porov. Gottwald N. K., *The Hebrew Bible. A Socio-Literary Introduction*, Philadelphia 1985, s. 563-564.

tvorbou. Aristobulos a Filón patria medzi najvýznamnejších židovských autorov. Je miestom, kde vznikla Septuaginta.

V Malej Ázii sa rozmohla prítomnosť Židov predovšetkým po nástupe Alexandra Veľkého na trón. Seleuk - Nikanor dovolil Židom získať v jeho mestách právo občianstva. Občianstvo bolo možné získať narodením (ako svätý Pavol) alebo ho mohli nadobudnúť. Židia mali právo zhromažďovať sa v synagógach, zachovávať sobotu a zhromažďovať peniaze pre jeruzalemský chrám.

Židovská diaspora modifikovala niektoré predpisy ohľadom jedla, obriezky a zachovávaní soboty. Išlo predovšetkým o snahu prispôbiť židovstvo kultúrnym a náboženským podmienkam, ktoré boli odlišné od Palestíny. Židia v diaspore tvorili menšinu a museli čeliť rôznym filozofickým, politickým a náboženským skutočnostiam. Mnohé udalosti, ktoré sa odohrali v Palestíne, neboli skúsenosťou pre Židov žijúcich v diaspore. Babylonské zajatie, nadvláda Seleukov, povstanie Machabejcov, rímska okupácia v roku 63 pred Kr., zničenie chrámu v roku 70 po Kr. atď. O týchto udalostiach Židia v diaspore iba počuli, ale nemali osobnú skúsenosť. Preto zlomové historické udalosti v Palestíne zohrávali omnoho menšiu úlohu v diaspore. V židovstve diaspory nezohrávali takú dôležitosť krajina, chrám alebo liturgia v chráme. Mnohých pohanov priťahovalo židovstvo a sviatky, ktoré Židia prežívali a ovplyvňovali aj pohanské sviatky.

Medzi najväčšie prínosy diaspory patrí preklad a interpretácia hebrejskej Biblie do gréčtiny, ktorá má názov Septuaginta. Podľa Aristeovho listu požiadal Demetrius, predstavený knižnice v Alexandrii, panovníka Ptolemaia II. (285-246 pred Kr.), aby poslal delegáciu do Jeruzalema a prosil veľkňaza Eleazara, aby vybral 6 starších z 12 kmeňov, ktorí vynikali v poznaní Zákona a v schopnosti prekladať z hebrejčiny do gréčtiny. Preto preklad dostal názov *Septuaginta*, čo v preklade z gréčtiny znamená *sedemdesiat*.

Musíme povedať, že najnovšie výskumy ukazujú, že Septuaginta nevznikla ako jednorazový, ale ako postupný preklad v priebehu 3. a 2. stor. pred Kr. Septuaginta nie je len prekladom, ale aj interpretáciou hebrejských biblických textov.

Významným predstaviteľom židovstva v diaspore bol Filón Alexandrijský. Väčšina jeho diel je venovaných vysvetleniu židovstva pohanskému poslucháčovi. V prípade Jeruzalema a jeho chrámu Filón „zduchovňuje“ jeho úlohu v duchu neoplatónskych myšlienok. Mojžiša predstavuje ako ideálnu postavu, proroka a hrdinu.

Vo vzťahu k Novému zákonu vieme, že židovská diaspora zohrala dôležitú úlohu aj pri ohlasovaní svätého Pavla.

Na záver tejto časti uvádzame úryvok z diela Jozefa Flávia *Židovské starožitnosti* 13, 171-173:

Medzi nami jestvujú tri filozofie, ktoré majú predstavy o ľudskej činnosti. Prvou sú farizeji, druhou saduceji a tretou eséni. Farizeji prideliujú niektoré veci osudu, ale nie všetky; a veria, že iné závisia od našej slobody, takže ich môžeme robiť alebo nerobiť. Eséni sa domnievajú, že všetko závisí od osudu a nič sa nestane bez toho, žeby to nebolo naplánované. Saduceji, naopak, odmietajú silu osudu, hovoria, že je to iba príznak a myslia si, že všetky naše skutky závisia od nás a my sami sme zodpovední za všetko dobré i zlé, ktoré sa stane, podľa toho, či konáme podľa dobrej alebo zlej rady.

LITURGIA A SVIATKY V ŽIDOVSKOM PROSTREDÍ

Chrám a kňazstvo

Pred rokom 70 po Kr. bol srdcom židovstva chrám v Jeruzaleme. Od Šalamúna, ktorý ho dal postaviť, sa stal oficiálnou svätyňou Judského kráľovstva. Ideálny obraz o organizácii chrámu podáva 1 Krn 23-26. Šalamúnov chrám bol zničený v roku 587 pred Kr. vojskami babylonského kráľa Nabuchodonozora.

Druhý chrám bol postavený po návrate z babylonského zajatia a posvätený v roku 515 pred Kr. Podľa ediktu vydaného perzským kráľom Kýrom bol počet navrátených nádob značný: „*A toto je ich počet: Zlatých mís - tridsať, strieborných mís - tisíc, nožov - dvadsaťdeväť, 10 zlatých čiaš - tridsať, podradnejších strieborných čiaš - štyristodesať, iných nádob - tisíc; všetkých nádob zo zlata a striebra - päťtisícštyristo. Toto všetko niesol Sasabasár naspäť, keď sa zajatý ľud sťahoval z Babylonu do Jeruzalema*“ (Ezd 1,9-11).

Preto napriek skutočnosti, že druhý chrám nedosahoval krásu prvého, iste nebol úplne chudobný. Počas vlády Seleukov sa spomína ešte ďalšia výbava chrámu: zlatý oltár, svietnik, stôl predkladaných chlebov, misky, džbány atď. (porov. 1 Mach 4,44-51). Okrem toho chrám vlastnil chrámový poklad, ktorý vždy priťahoval nepriateľské vojská.

Edikt kráľa Kýra spomínal štyri kňazské rody, ktoré sa vrátili zo zajatia z Jozueho vetvy, Imerovej vetvy, Paschurovej a Charimovej vetvy. Pri svojom návrate našli kňazov, ktorí ostali v krajine. Kňazi zo zajatia odvodzovali svoj pôvod od Sadoka, kňaza za vlády kráľa Dávida a Šalamúna a cez Sadoka až k Eleazorovi, synovi Árona. Tí, ktorí ostali v krajine, odvodzovali svoj pôvod od Ebiatara a Itamara, ďalších synov Árona. Na týchto príkladoch si uvedomíme dôležitosť biblických

genealógií. Ostatní potomci z rodu Léviho, ktorí nepatrili medzi „áronitov“, plnili úlohu levitov.

Jeruzalemský chrám bol národnou svätyňou a kňazi v ňom boli funkcionármi kráľa. Kráľovská moc sa vzťahovala aj na organizáciu chrámu. Na čele týchto kňazov stál *veľký kňaz*, po hebrejsky *kohen hagadol*. Úloha veľkňaza, ako ju poznáme z novozákonných textov, je záležitosťou až poexilového obdobia. Veľkňaz mal svojho zástupcu *druhého kňaza* – v hebrejčine *kohen ha-mišne* (porov. 2 Kr 25,18).

Kňazi žili z kultu a mali podiel z obiet, ktoré sa prinášali. 1 Sam 2,12-17 opisuje hriech synov kňaza Héliho, ktorí si brali svoj podiel ešte skôr, než sa priniesla obeta: *„Héliho synovia však boli belialovi synovia, nestarali sa o Pána ani o kňazské povinnosti voči ľudu. Keď niekto prinášal obeť a mäso sa varilo, prišiel kňazov sluha s trojzubou vidlicou v ruke, strčil ju do kotla, do hrnca, do rajnice alebo do misy a všetko, čo vidlica zachytila, vzal si kňaz pre seba. Takto robili všetkým Izraelitom, ktorí prichádzali do Šíla. Ba skôr, ako sa spálil tuk, prichádzal kňazov sluha a hovoril obetujúcemu človeku: "Daj mäso, chcem ho upiecť pre kňaza! Neprijme od teba varené mäso, len surové." Ak mu ten človek vravel: "Nech sa najprv spáli tuk, potom si vezmi, čo sa ti zachce!" - odpovedal: "Nie, daj teraz; ak nie, vezmem nasilu." Preto bol hriech mládencov veľmi veľký pred Pánom, veď ľudia opovrhovali Pánovou obetou.“*

Dt 18,1-5 presne ustanovuje zákon o kňazoch: *„Kňazi - leviti, celý kmeň Léviho, nebudú mať podiel ani dedičstvo s ostatnými Izraelitmi; budú žiť z Pánových obiet a darov. Nebudú mať dedičstvo medzi svojimi bratmi, lebo sám Pán je ich dedičstvom, ako to oznámil. Toto bude právo kňazov voči ľudu, voči tým, ktorí prinesú obeť, či už býka alebo ovcu, prednú lopatku, čeľuste a slezinu dajú kňazovi. Prvotiny svojho obilia, muštu a oleja a prvotiny nastrihanej vlny zo svojich oviec dáš jemu. Lebo jeho si vyvolil Pán, tvoj Boh, zo všetkých kmeňov, aby stál v službe Pánovmu menu on i jeho synovia navždy.“*

Podľa 1 Krn 24 Dávid ustanovil 24 tried kňazov, spevákov a vrátnikov. Avšak táto kniha opisuje obdobie z poexilového obdobia, keď speváci a vrátnici boli zaradení medzi levitov.

Povedali sme, že úrad veľkňaza, ako ho poznáme z textov Nového zákona, pochádza až z poexilového obdobia. Nastúpenie na úrad veľkňaza sa riadilo opisom v Ex 29,4-7 a Lev 8,6-12 a pozostávalo z troch častí: *očistenie, oblečenie, pomazanie*. Odev veľkňaza je opísaný v Ex 28 a 39. Tvorili ho: *efód, náprsník, kňazský plášť, tunika, mitra a pás*. Efód obsahoval dva kamene s menami všetkých izraelských kmeňov, na každom po šesť. Náprsník obsahoval 12 vzácnych drahokamov, na každom bolo jedno meno synov Izraela. Na hlave nosil nápis „*Pánov Svätý*“ (porov. Ex 28,36). Ostatní kňazi nosili jednoduchší odev určený pre ich službu v chráme.



Odev veľkňaza

Uvedenie veľkňaza do úradu sa podobalo uvedeniu kráľa na trón. Keď skončila monarchia, na veľkňaza prešla povinnosť stať sa vodcom ľudu. To sa prejavilo predovšetkým počas vlády Hasmoneovcov.

Počas Hasmoneovcov prešla funkcia veľkňaza na nich, hoci nepochádzali z kňazského rodu. Prvým, komu Seleukovia v záujme dosiahnuť prímerie ponúkli tento úrad, bol Jonatán, ktorý bol v roku 152 pred Kr. vysvätený za veľkňaza. Po ňom sa jeho brat Šimon stal nástupcom na tróne a zároveň prevzal aj úrad veľkňaza. Keďže právoplatný veľkňaz Oniáš III. stále žil, situácia sa „normalizovala“ až v roku 140 pred Kr., keď syn veľkňaza, Oniáš IV, založil chrám v Egypte a tým sa stal nehodným veľkňazského úradu. Kňazský úrad v rukách Hasmoneovcov vyvolával odpor medzi niektorými skupinami v židovstve, napríklad v časti skupiny esénov.

V období rokov 37 pred Kr. až 70 po Kr. úrad veľkňaza vykonávalo až 28 ľudí.

Denná liturgia v chráme

„A bol večer a bolo ráno“, takto hovorí Kňazský prameň v Knihe Genezis o počítaní dní. Nový deň začínal západom slnka, preto aj denná liturgia začínala večer so západom slnka. Zatvárali sa brány chrámu a pri bránach boli určení leviti, ktorí ich počas noci strážili. Určení kňazi bdeli v miestnosti večného ohňa, iní šli spať. Ráno kňazi vykonali obradné očistenie, vyčistili oltár na prinášanie obiet. Lósom sa určovali mnohé úlohy. Určený kňaz šiel na vrch chrámu, aby čakal na východ slnka. Ten, kto bol určený na prinesenie rannej obety, sa pripravoval na túto úlohu. S východom slnka sa priniesla obeta baránka, jeho krv sa vyliala k základom oltára a jeho koža bola uložená do miestnosti na to určenej. Určený kňaz otvoril brány chrámu. Potom sa kňazi zhromaždili na modlitbu „Počuj, Izrael“ (Dt 6,4-7) a lósom sa určilo, kto prinesie obetu na kadidlovom oltári. Po prinesení kadidlovej obety vyšiel kňaz von na priestranstvo, aby požehnal ľud podľa Nm 6,24-26: „*Nech ťa žehná Pán a nech ťa chráni! Nech ti Pán ukáže jasnú tvár a nech ti je milostivý! Nech Pán obráti svoju tvár k tebe a daruje ti pokoj!*“ Potom prinášal obety ľud na rôzne účely: na poďakovanie, za hriechy, holúbky a hrdličky pri očišťovaní atď. Kňazi z pokojných obiet a obiet za hriech dostávali svoj podiel. Na večer prebiehalo spočítanie chrámových nádob a náradia.

Rabínska tradícia hovorí, že v chráme sa udialo desať zázakov:⁴¹

1. Žiadna zo žien, ktorá zacítila vôňu pri prinášaní kadidlovej obety, nemala potrat.
2. Mäso z obety sa nikdy nepokazilo.
3. Pri zabíjaní zvierat na obetu sa nikdy nenašla mucha.
4. Veľkňaz sa nikdy nedopustil nečistoty pri Dni zmierenia.
5. Dážď nikdy nezahasil oheň na oltári.
6. Vietor nikdy neodniesol stĺp dymu.

⁴¹ Porov. Manns F., *Il giudaismo*, Bologna 1995, s. 154-155, 70.

7. Na sviatok Turíc sa nikdy nepriniesla obeta jačmeňa, ktorý by bol skazený.
8. Napriek veľkému počtu ľudí si každý vždy našiel miesto na poklonu.
9. Hady a škorpióny nikdy neublížili nikomu v Jeruzaleme.
10. Nikto nepovedal druhému: *„Toto miesto je príliš malé, aby som strávil noc v Jeruzaleme.“*

Púte

Trikrát do roka všetci dospelí Židia mužského pohlavia mali povinnosť zúčastniť sa na púti podľa predpisu v Ex 23,17: *„Tri razy do roka sa ukáže každý muž pred Pánom, svojím Bohom! “* Sviatok Veľkej noci trval 7 dní. Sviatok Týždňov jeden deň a sviatok Stánkov 8 dní. Od púte boli oslobodení hluchí, pomätení, otroci, chromí, slepí, chorí, starí, mrzáci, ale aj ženy a deti.

Nie všetci Židia vystupovali do Jeruzalema trikrát, ako dosvedčuje Tob 1,6-7: *„Iba ja sám som často chodieval do Jeruzalema na sviatky, ako predpisuje pre celý Izrael večný zákon. Do Jeruzalema som prinášal prvotiny úrody, prvorodené s desiatkami z dobytku a prvotiny zo strihania oviec. Odovzdával som to všetko kňazom, Áronovým synom, na oltár. Desiatok pšenice, vína, oleja, granátových jabĺk a iného ovocia som dával Léviho synom, ktorí slúžili v Jeruzaleme.“*

Iné pramene hovoria, že niektorí Židia chodievali do Jeruzalema iba raz za tri roky. Pred výstupom do chrámu sa pútnici museli očistiť. Ž 15 nalieha: *„Pane, kto smie bývať v tvojom stánku? Kto môže nájsť odpočinok na tvojom svätom vrchu?“* Keď pútnici dorazili do mesta, mali vykonať obradné očistenie. V nasledujúcich dňoch si stačilo pred návštevou chrámu umyť nohy.

Aj Židia z diaspory chodievali na púť. Kráľ Agrippa chcel vedieť, koľko Hebrejov sa zúčastnilo na Veľkej noci. Veľkňaz preto nechal

spočítat obličky obetovaných baránkov. Napočítali ich 1 200 000, čiže bolo obetovaných 600 000 baránkov.

Podľa odborníkov sa na chrámovú plošinu mohlo vojsť asi 6000 osôb. Obrad zabíjania veľkonočných baránkov sa opakoval trikrát, čiže maximálne sa na ňom mohlo zúčastniť 18 000 osôb. Jedného baránka jedlo minimálne 10 osôb, preto čísla o počte zabitých baránkoch sú prehnané. Tak treba chápať aj informáciu, ktorú podáva Jozef Flávius: „A že toto mesto mohlo pojať množstvo ľudu ukazuje počet, ktorý získal Cestius, ktorý túžil informovať Nera o sile mesta... požiadal veľkňazov, ak je možné, aby zistili počet davu. A tak títo veľkňazi, keď prišiel sviatok, ktorý volajú Pesach, počas ktorého zabíjajú obety od deviatej hodiny až do jedenástej, ale tak, že na jednu obetu musí byť aspoň desať osôb, zistili, že počet obiet bol 256 000, čo znamená 2 700 200 osôb, ktoré boli čisté a sväté“ (Židovská vojna 6,422n).

Iba tieto tri pútnické sviatky majú privilégium byť v hebrejčine označené ako *chag* – sviatok, lebo aktualizujú najdôležitejšie udalosti v dejinách Izraela: vyslobodenie z Egypta, uzavretie zmluvy na Sinaji, vstup do zasnúbenej zeme.

Sviatky

Sviatky prerušujú bežný čas a ponúkajú izraelskému národu spomienku na minulosť. Sviatky sú určované kalendárom. V Palestíne začiatkom 1. stor. po Kr. existovali dva kalendáre. Oficiálnym kalendárom bol slnečno-mesačný, v ktorom boli mesiace určené podľa fáz mesiaca, ale kvôli poľnohospodárskym sviatkom sa rešpektovalo aj slnko. Sumu 12 mesiacov (29 a 30 dní) tvorilo v mesačnom kalendári 354 dní. Chýbalo približne 10 dní na doplnenie solárneho roka. Z toho dôvodu sa v židovskom kalendári každé dva-tri roky dopĺňal jeden mesiac. Podľa takto upraveného kalendára sa Veľká noc slávila v noci zo 14. na 15. nisan na prvý jarný spln mesiaca.

Solárny kalendár mal 364 dní (52 týždňov), čo znamená 4 trimestre po 13 týždňov. Zvláštnosťou solárneho kalendára bolo, že sviatky sa slávili

každý rok v rovnakom dni týždňa, keďže rok a trimester obsahoval rovnaký počet týždňov a sviatky boli určené podľa dňa v mesiaci. Kalendár a počítanie dní bolo dôležité pre určenie sviatkov, ktoré mali vážnu úlohu v liturgii a náboženstve židovského národa.⁴²

Sobota

Gn 2,2-3 končí rozprávanie o stvorení správou: „*V siedmy deň Boh skončil svoje diela, ktoré urobil. A v siedmy deň odpočíval od všetkých diel, ktoré urobil. I požehnal siedmy deň a zasvätil ho, lebo v ňom odpočíval od všetkých diel, ktoré Boh stvoril a urobil.*“ Názov sobota pochádza od hebrejského slova *šabat*, čo v preklade znamená *odpočívať*. Sobota nie je len spomienkou na stvorenie. Dt 5,15 uvádza aj nový rozmer, v ktorom je sobota aj spomienkou na vyslobodenie z Egypta: „*Pamätaj, že si bol otrokom v egyptskej krajine a že Ťa Pán, tvoj Boh, vyviedol odtiaľ mocnou pravickou a zdvihnutým ramenom: preto ti Pán, tvoj Boh, prikázal zachovávať sobotňajší deň.*“ Mnohé biblické texty hovoria o zachovávaní soboty. Ba dokonca Ex 31,13-17 uvažuje trest smrti na toho, kto poruší sobotný pokoj: „*Povedz Izraelitom: "Zachovávajúte moju sobotu! Veď ona je znamením medzi mnou a vami z pokolenia na pokolenie, aby sa poznalo, že ja som Pán, ktorý vás posväcuje! Zachovávajúte moju sobotu, nech vám je svätá! Kto ju znesväťí, musí zomrieť. Kto by v ten deň pracoval, bude vyhubený spomedzi svojho ľudu! Šesť dní budete pracovať, v siedmy deň je však Pánova svätá sobota, deň odpočinku. Každý, kto bude v sobotu pracovať, musí zomrieť! Nech Izraeliti zachovávajú sobotu a nech ju svätia z pokolenia na pokolenie ako večnú povinnosť zmluvy. Nech je ona na večné znamenie medzi mnou a Izraelitmi, lebo za šesť dní Pán stvoril nebo a zem, v siedmy deň však odpočíval a oddychoval!"*“

V situácii prenikajúcej gréckej kultúry bolo zachovávanie soboty znakom vernosti Pánovým prikázaniám.

⁴² Porov. Avril A. C., Maisonneuve D. de La, *Les fêtes juives*, Cahiers evangile n. 86 (1993), s. 7-9.

Začiatok slávania soboty je sprevádzaný liturgiou v rámci slávnostnej večere v piatok večer po západe slnka, keď sa na oblohe objavajú prvé hviezdy. Na jej začiatku je *kiduš*, čiže modlitba požehnania chleba a vína, keď otec rodiny chváli Boha za dar soboty a vyvolenie izraelského národa. Privilegiom matky je zapáliť sviečky na svietniku. Je to symbolický úkon, ktorým sa pripomína prvý deň stvorenia ako aj Evin hriech, ktorým zhasla svetlo Adama. Zároveň je to upozornenie na veľkosť matky, ktorá je povolaná odovzdávať život.

Záver slávania soboty sa koná v sobotu večer a má názov *habdala* – *oddelenie*. Ide o symbolickú rozlúčku so sobotou s nádejou na jej opätovné slávenie.

Sabatický rok

Ako siedmy deň v týždni, tak aj siedmy rok bol zasvätený Bohu. Dôvodom slávania siedmeho roka je uznať, že zem patrí Pánovi a on ju daroval ľuďom. Odpočinok v siedmom roku sa dotýkal predovšetkým poľnohospodárov. Počas roka musela zem odpočívať, nesialo sa a nežalo. Mali byť vyrovnané dlžoby a oslobodení židovskí otroci.

Najväčšou zvláštnosťou sabatického roka bolo odpustenie dlžoby. Veriteľ nemal viac právo žiadať vyrovnanie dlhov, ktoré boli ešte pred sabatickým rokom. V dôsledku toho takmer nikto nechcel požičať peniaze pred blížiacim sa sabatickým rokom.

Zákon v podobnom duchu stanovuje, že po 49. rokoch nasleduje *jubileum*, čiže 50. rok, ktorý prinášal prepustenie otrokov a návrat pôdy pôvodným majiteľom. Začiatok jubilejného roka bol ohlasovaný zvukom zvieracieho rohu, ktorý sa volá *šofar*.⁴³

⁴³ Porov. Avril A. C., Maisonneuve D. de La, *Les fêtes juives*, Cahiers evangile n. 86 (1993), s. 85-86.

Lv 25,8-17 o jubilejnom roku uvádza: „Počítaj aj sedem ročných týždňov, sedemkrát sedem rokov, takže čas siedmich ročných týždňov bude činiť štyridsaťdeväť rokov. Potom na desiaty deň v siedmom mesiaci budete trúbiť na zvučnom rohu, v Deň zmierenia budú zaznievať trúby po celej krajine. Päťdesiaty rok zasväťte! Ohlásťte slobodu pre všetkých obyvateľov krajiny! Má to byť pre nich jubilejný rok. Vtedy každý dostane do vlastníctva svoj majetok a každý sa vráti k svojmu rodu. Päťdesiaty rok je pre vás jubilejným rokom. Vtedy nebudete siať ani žať, čo narastie po žatve, ani nebudete oberať vinič, ktorý ste neorezali. Je to jubilejný rok, pamätný čas pre vás. Len to, čo sa samo urodí, budete jesť priamo z poľa...Ak svojmu blížnemu niečo predáš alebo od svojho blížneho niečo kúpiš, nevydierajte sa navzájom!...“

Sabatický a jubilejný rok má predovšetkým teologické rozmery. V prvom rade podčiarkujú, že Boh je Pánom času a dejín. Druhým bodom je už spomenutá skutočnosť, že Boh je vlastníkom zeme. Tretím bodom je ľudský rozmer. Súčasťou izraelského národa je prvok solidarity a povinnosť postarať sa o chudobných, chorých a cudzincov, lebo títo sú najviac odkázaní na pomoc a Písmo ich často predstavuje ako osoby v osobitnej Božej starostlivosti.

Nový zákon predstavuje Ježiša v konflikte s duchovnými vodcami židovského národa aj ohľadom zachovávaní soboty. Na jednej strane Lk 4,16 hovorí, že Ježiš „podľa svojho zvyku šiel do synagógy.“ Výraz „podľa svojho zvyku“ poukazuje, že nešlo o jednorazovú udalosť, ale že Ježiš si pravidelne uctieval a zachovával sobotu. Odmietá však rabínske vysvetľovanie soboty a samého seba označuje za Pána nad ňou (porov. Mk 2,28). Odmietá vtedajší spôsob jej interpretácie v duchu „človek je pre sobotu“. Ježiš reformuje sobotu a poukazuje na jej skutočný význam, aký mala pri stvorení, keď bola Bohom daná pre človeka. Jej skutočným úmyslom je odpočinok a radosť. Ona je naozaj Pánovým dňom, keď Boh prejavuje uzdravenie a spásu človeka.

Pesach – Veľká Noc

Jarné sviatky Veľkej noci a Nekvasených chlebov sa slávili v rovnakom čase, ale nemali rovnakú povahu. Veľká noc je nočným sviatkom, ktorý sa slávil z 14. na 15. nisan. Sviatok Nekvasených chlebov sa slávil nasledujúcich sedem dní. Kým v Knihe Exodus majú rozličnú legislatívu, kniha Dt ich už spája v jeden celok (porov. Dt 16,1-8).

Sviatok Nekvasených chlebov – *macot* pripomína začiatok žatvy, keď sa priniesol prvý snop. Veľká noc bola sviatkom, keď sa zabíjal jednoročný baránok.

Keďže prvorodení Izraela boli počas egyptského zajatia, keď Pánov anjel prechádzal a hubil prvorodených, ušetrení, na znak úcty pred vigíliou Veľkej noci sa Židia postia. Večer 14. nisana sa rodina zide na slávenie *sederu*. Slovo *seder* v hebrejčine znamená *poriadok*. Názov je odrazom toho, že stolovanie počas veľkonočnej židovskej večere má svoj poriadok a poradie. Ide o rodinné slávenie Veľkej noci, keď otec rodiny číta *hagadu* (liturgický text slávania Veľkej noci). Počas tejto noci najmladší syn kladie otcovi štyri otázky:

1. Prečo je táto noc iná od ostatných nocí?
2. Prečo inokedy jeme kvasený chlieb alebo nekvasený, ale dnes iba nekvasený chlieb?
3. Prečo inokedy jeme rastliny rôznych druhov a dnes iba horké byliny?
4. Prečo inokedy jeme po sediačky alebo opretí o lakeť a dnes iba opretí o lakeť?

Na stôl sa pripraví miska s grilovaným stehienkom ako spomienka na veľkonočného baránka, vajíčko ako spomienka na slávnostné prinášanie obiet do chrámu, *karpas* – petržlen namáčaný v octe alebo slanej vode ako spomienka horkosti egyptského utrpenia. Pripraví sa sladká nátierka -

charoset z medu, jablk, škorice červenej farby pripomínajúcej tehly, ktoré museli Hebreji vyrábať v Egypte.

Na stole sú aj tri nekvasené chleby, ktoré sa volajú Kohen, Levi a Izrael na pamiatku trojitého rozdelenia izraelského ľudu a na pamiatku Abraháma, ktorý prikázal Säre vziať tri miery múky a pripraviť jedlo pre troch návštevníkov. Prvé dva chleby sa konzumujú medzi stolujúcimi počas sedenia, tretí sa odloží na záver. Každý z prítomných musí počas večere vypiť štyri poháre vína. Pri prvom pohári sa recituje modlitba požehnania. Pri druhom sa číta už spomenutá hagada, pri treťom sa vysloví modlitba zvolávajúca požehnanie a pri štvrtej sa recitujú žalmy chválospevu (Ž 113-118). Na záver *sederu* sa je tretí nekvasený chlieb, ktorý bol odložený na tento účel, aby v človeku ostala chuť sláveného sviatku.

V predvečer slávenia Pesachu sa spálilo z domu všetko kvasené – *hames*, pretože nasledujúcich 8 dní sa konzumovalo iba nekvasené jedlo. Popoludní okolo 15. hodiny začínalo v jeruzalemskom chráme zabíjanie baránkov, celkovo na trikrát. Zabité baránky sa hneď brali do vlastných domov. Na *seder* jedli baránka v skupine najmenej 10 osôb.

Okolo slávenia Veľkej noci sa čoskoro rozvinula veľmi bohatá teológia. Keď boli zabíjané baránky v chráme, ich krv sa vylievala na oltár. V Jánovom evanjeliu sa spomína, že práve v deň zabíjania veľkonočných baránkov Ježiš zomiera na kríži: „*Keďže bol Prípravný deň, Židia požiadali Piláta, aby ukrižovaným polámali nohy a sňali ich, aby nezostali telá na kríži cez sobotu, lebo v tú sobotu bol veľký sviatok*“ (Jn 19,31).

Krv bola symbolom života, preto krv prináša odpustenie: „*Krv sprostredkuje zmierenie, lebo v nej je život*“ (Lv 17,11). Krv baránka pripomína Izraelom aj to, že sú navzájom bratmi, lebo jedia spoločne baránka, ktorého krv obetovali Bohu. Veľká noc sa slávi v mesiaci nisan (marec/apríl). Verilo sa, že je prvým medzi mesiacmi. Filón z Alexandrie uvádza, že v mesiaci nisan bol stvorený svet.

Veľká noc je v prvom rade spomienkou na vyslobodenie z Egypta a sprítomňuje túto udalosť v komunite, ktorá sviatok slávi. Je aj predobrazom eschatologickej slobody. Pitie vína pripomína raj. Rabíni boli presvedčení, že praotec Noe, keď vysadil vinicu, použil vinič, ktoré vody potopy vyplavili z rajskej záhrady. Víno je nápojom Mesiáša na základe textu Gn 49,11: „*K viniču priväzuje svoje oslíča a k vzácnej réve mláďa svojej oslice. Vo víne perie odev a v hroznovej krvi svoj plášť.*“

V synagóge sa číta Pieseň piesní, lebo iba Boh, ktorý vyslobodzuje človeka z otroctva, spôsobuje, že človek je schopný čistej lásky, ako ju predstavuje táto kniha. V rabínskej tradícii je láska medzi mužom a ženou obrazom lásky Boha a izraelského národa.

Rabínska tradícia zaradila noc, v ktorú sa slávi židovská večera, medzi štyri veľké noci v dejinách izraelského národa. Prvou nocou je tá, keď sa Boh rozhodol stvoriť svet. Zem bola pustá a prázdna a tma bola nad priepasťou. Božie slovo stvorilo svetlo. Boh oddelil svetlo od tmy. „*A Boh nazval svetlo "dňom" a tmu nazval "nocou". A nastal večer a nastalo ráno, deň prvý.*“ (Gn 1,5)

Druhá noc je tá, keď sa Boh zjavil Abrahámovi a žiadal ho, aby obetoval svojho syna Izáka (porov. Gn 22,1-2). Preto veľkonočná obeta je spomienkou aj na Abrahámovu poslušnosť a Božiu záchranu Izáka.

Tretia noc je spomienkou na vyslobodenie z Egypta. Napokon štvrtá noc je eschatologická. Nastane vtedy, keď príde plnosť časov. Je to noc, keď príde Mesiáš a bude pastierom svojho stáda.⁴⁴

Sviatok Týždňov – Turíce

V židovstve tento sviatok nebol tak slávený, ako vidíme v prípade Veľkej noci alebo sviatku Stánkov. Slávil sa iba jeden deň. Patrí však medzi tri pútnické sviatky. Sviatok Týždňov je sviatkom žatvy. 50 dní po obetovaní prvého snopa sa slávila žatva obilia a obetovali sa dva chleby z

⁴⁴ Porov. Grelot P., *What Are the Targums*, Minnesota 1992, s. 41.

novej múky. Biblia tento sviatok označuje rôznymi názvami. Exodus 23,16 ho volá *Sviatok žatvy*, Exodus 34,22 *Sviatok týždňov*, Numeri 28,26 *Deň prvotín*.

Turíce sa však po teologickej stránke viazali na Veľkú noc a stali sa spomienkou na dar *Tóry* – *Zákona* zo Sinaja. Sviatok sa stal oslavou uzavretia zmluvy medzi Bohom a izraelským národom. Zmluva na Sinaji je aj pripomenutím zmluvy s Noemom, Abrahámom a patriarchami Izákom a Jakubom. Z uvedeného dôvodu v neskoršom období počas Turíc Židia strávili celú noc študovaním *Tóry*.⁴⁵ V synagóge sa číta kniha Rút, v ktorej sa hovorí o žatve. Ďalším dôvodom, prečo sa číta táto kniha, je tá skutočnosť, že hrdinka Rút pochádza z Moabu, ktorého obyvateľa tradiční nepriatelia Izraela. Tým sa chce ukázať, že *Tóra*, aj keď bola daná izraelskému národu, je určená pre všetkých ľudí. Kto sa dáva ako Rút viesť v živote dobrom, taktiež patrí k vyvolenému národu.

Podľa ústnej tradície sa Turíce nazývali *Aceret* – *zakončenie*, lebo sviatok bol akoby zavŕšením Veľkej noci. Po zničení jeruzalemského chrámu v roku 70 po Kr. tento aj ostatné pútnické sviatky postupne stratili svoj poľnohospodársky rozmer a do popredia sa dostal predovšetkým ich teologický charakter. Už to nie je zasnúbená krajina, o ktorej Biblia hovorí, že oplýva „mliekom a medom“, ale Pánov zákon., ktorého slová sú sladšie ako med.

Sviatok Stánkov

V pozadí tohto sviatku je potrebné hľadať poľnohospodárstvo. Pôvodne išlo o sviatok jesenného zberu úrody. Lev 23,16 uvádza: „Okrem toho zachováš sviatok *Žatvy*, *prvotín* svojej práce, toho, čo si zasial na poli, a sviatok *Oberania* na konci roka, keď zoberieš z poľa svoju úrodu!“

⁴⁵ Porov. Avril A. C., Maisonneuve D. de La, *Les fêtes juives*, Cahiers evangile n. 86 (1993), s. 40.

Na tento sviatok sa prinášali vetva palmy, myrty a vrby všetko spolu zviazané – lulav a osobitne plod cédro (etrog). Štyri druhy symbolizujú jesenný zber úrody a pri recitovaní modlitby sa s nimi otáčalo na štyri svetové strany. Štyri druhy predstavujú aj štyri kategórie Židov a to, že sú prepletené spolu, vyjadruje ich jednotu. „Etrog (citrus) má plody aj



Lulav a etrog, ktorý sa prinášal na sviatok Stánkov

vôňu a predstavuje tých, ktorí majú vieru a aj robia dobré skutky. Palma má plody, ale nemá vôňu a predstavuje tých z Izraela, ktorí majú vieru, ale nerobia dobré skutky. Myrta má vôňu, ale nemá plody a predstavuje tých, ktorí robia dobré skutky, ale nemajú vieru. Napokon vrba nemá ani plody, ani vôňu a predstavuje tých, ktorí nemajú vieru a nerobia ani dobré skutky. Čo robí teda Najvyšší, požehná ich? On hovorí: «Zviažte ich spolu do jedného zväzku a vykonajú uzmiernenie jedni za druhých»».⁴⁶

Niektorí vidia v štyroch plodoch aj symbol štyroch patriarchov: Abraháma, Izáka, Jakuba a Jozefa a štyroch matiek: Sára, Rebeky, Ráchel a Lie. Ďalší vidia v štyroch plodoch symbol štyroch písmen Božieho mena יהוה.⁴⁷

Počas siedmich dní Židia bývali v stánkoch zhotovených z vetví stromov. Mali pripomínať obdobie, keď Izrael putoval po púšti a býval v stanoch, ale poukazovali aj na pominuteľnosť pozemských majetkov. Preto sa na tento sviatok číta z knihy Kazateľ. Sviatok Stánkov – po hebrejsky *Sukot* je predovšetkým sviatkom radosti, lebo nasleduje po sviatku Nového roka, po hebrejsky *Roš ha-šana*, a Dni zmierenia, po hebrejsky *Jom Kipur*, ktoré sú svojou povahou pôstne dni. Radosť však

⁴⁶ Porov. Avril A. C., Maisonneuve D. de La, *Les fêtes juives*, Cahiers evangile n. 86 (1993), s. 50-51.

⁴⁷ Porov. Pecaric S. (ed.), *Modlitevník židovský*, Kraków 2005, s. 604.

nemá prameniť z veľkej úrody, ale z Božieho požehnania, ktoré Boh vždy rok čo rok preukazuje svojmu ľudu. Na sviatok Stánkov sa počnúc druhým večerom sviatku naberala voda v rybníku Siloe, niesla sa slávnostne v procesii a vylievala sa na oltár. Išlo o prosbu za dostatok vlahy v spojení s prichádzajúcim obdobím dažďov. Sprievod s vodou sa tešil veľkej obľube a ženy zapalovali sviece, ktoré osvecovali celý Jeruzalem.

Ôsmy deň sviatku Stánkov bol veľkým zakončením všetkých dní. Nazýva sa *simchat tora* – *radosť z Tóry*. Sväté Písmo v Nm 29,35 ho volá dňom svätého zhromaždenia: „*Na ôsmy deň budete mať zasa sväté zhromaždenie; nebudete konať nijaké služobné práce.*“ Za prvých sedem dní sa v chráme prinieslo 70 obiet býčkov za celý svet, posledný deň sa priniesla jedna obeta býčka za Izrael, čo bolo znakom intimity vzťahu medzi Bohom a izraelským národom: „*Na celostnú žertvu budete obetovať ako zápal príjemnej vône pre Pána jedného býčka, jedného barana a sedem jednorôčnych bezchybných baránkov.*“ (Nm 29,36)

V súčasnosti sa v tento ôsmy deň číta posledná 54. časť, na ktoré je Tóra rozdelená (Deuteronómium), a hneď sa číta prvá časť (Genezis), aby sa ukázalo, že Tóra nie je bremenom, ale korunou, ktorú má človek nosiť po celý život na hlave. Ten, kto je vyzvaný, aby prečítal poslednú pasáž z Tóry, sa nazýva *chatan tora* – *ženích Tóry*, zatiaľčo ten, kto číta prvú pasáž, sa nazýva *chatan berešit* – *ženích začiatku*. Symbolika je jasná a krásna. Tóra je nevesta a Izrael sa stáva jej ženíchom.⁴⁸

Lv 23,34-43 ohľadom sviatku Stánkov dáva tieto nariadenia: „*Od pätnásteho dňa tohto siedmeho mesiaca bude na Pánovu počesť sedem dní slávnosť Stánkov. V prvý deň bude sväté zhromaždenie. Vtedy sa nesmie konať nijaká služobná práca. Sedem dní budete Pánovi obetovať zápalné obety a na ôsmy deň budete sláviť sväté zhromaždenie a prinesiete Pánovi zápalnú obeť. To je deň svätého zhromaždenia; vtedy nesmiete konať nijakú služobnú prácu. To sú Pánove sviatočné dni, keď budete sláviť sväté zhromaždenie a Pánovi prinesiete*

⁴⁸ Porov. Sante di C., *Židovská modlitba*, Praha 1995, s. 201.

zápalnú obeť, celostnú žertvu, potravinovú obeť, žertvu a nápojovú obeť, ako je predpísané na jednotlivé dni, okrem toho, čo prinesiete Pánovi v Pánovu sobotu, okrem darov a okrem všetkých vašich obiet zo sľubov a dobrovoľných darov. Od pätnásteho dňa siedmeho mesiaca, teda potom, keď zoberiete z poľa úrodu, budete sedem dní sláviť Pánov sviatkov. V ten deň bude deň odpočinku a takisto aj na ôsmy deň. V prvý deň si vezmete najkrajšie ovocie zo stromov, **palmové ratolesti, vetvy hustolistých stromov a vrbinu od potoka** a budete sa veseliť pred Pánom, svojim Bohom. Tento sviatok slávte sedem dní každý rok na Pánovu časť! To je večný príkaz pre všetky pokolenia: slávte ho v siedmom mesiaci! Sedem dní bývajte v stánkoch. Každý domorodec Izraela musí bývať v stánku, aby neskoršie pokolenia vedeli, že ja som chcel, aby Izraeliti bývali v stánkoch, keď som ich vyviedol z egyptskej krajiny. Ja, Pán, som váš Boh!" "

Z náboženského hľadiska je sviatok Stánkov pripomenutím Božej ochrany nad Izraelom počas putovania púšťou.

Nový zákon a pútnické sviatky

Ježiš s určitosťou slávil pútnické sviatky. Vystúpil do Jeruzalema na sviatok Veľkej noci: „Blízko bola židovská Veľká noc a Ježiš vystúpil do Jeruzalema.“ (Jn 2,13). Slávil sviatok Týždňov: „Potom boli židovské sviatky a Ježiš vystupoval do Jeruzalema.“ (Jn 5,1). Bol v Jeruzaleme aj na sviatok Stánkov: „Boli však blízko židovské sviatky Stánkov.“ (Jn 7,1)

Ježiš naplnil vlastnú Veľkú noc, keď obetoval seba samého ako nepoškvrneného Baránka. V tento sviatok zanechal sviatosť svojho Tela a Krvi počas Poslednej večere. Židovské jedlo začínalo *kidušom* – modlitbou požehnaní nad vínom a požehnaním nekvaseného chleba. Cirkev od prvých okamihov svojej existencie vybudovala okolo Ježišových slov nad chlebom a vínom celú liturgiu, ktorá v mnohých črtách nesie podobnosti zo židovským slávením veľkonočnej večere (čítanie Písma, modlitby príhovoru, dialóg medzi zúčastnenými, hymny a chvály a pod.).

Keď sa slávi Pánova večera, zahŕňa tri elementy:

1. Spomienku na minulosť (On v tú noc, keď bol zradený...),
2. aktualizáciu – zameranie na prítomnosť (Toto je moje telo, toto je moja krv...),
3. zameranie na definitívne naplnenie (Vždy, keď budete jesť tento chlieb a piť tento kalich, zvestujete Pánovu smrť, kým nepríde.).

Vzkriesenie Krista, ktoré sa slávi na Veľkú noc, ide až do hĺbky spásy, ktorú priniesla židovská Veľká noc. Preto oslava totálnej spásy musí začať už odtiaľ a spolu s Izraelom sa premeniť na radosť pre celé ľudstvo.

Počas sviatku Týždňov – Turíc Skutky apoštolov hovoria o dare Ducha Svätého. Skutky apoštolov hovoria o tomto dare terminológiou podobnou daru Tóry – Zákona na Sinaji. 50 dní po Veľkej noci bola Tóra daná Izraelu ako znak naplnenia vyslobodenia z egyptského otroctva. 50 dní po svojom vzkriesení Ježiš udeľuje dar Ducha Svätého ako naplnenie veľkonočného tajomstva. Už po svojom vzkriesení Ježiš vyjavuje učeníkom z Emauz zhodu Písma ohľadom svojho utrpenia a vstúpenia do slávy: „Či nemal Mesiáš toto všetko vytrpieť, a tak vojsť do svojej slávy? A počnúc od Mojžiša a všetkých Prorokov, vykladal im, čo sa naňho v Písme vzťahovalo“ (Lk 24,26-27). Sviatok Týždňov predstavuje, že Ježiš je naplnením Zákona, ktorý je daný pre všetkých ľudí a je Cestou, Pravdou a Životom. Oheň zo Sinaja sa v Ježišovi Kristovi stáva ohňom Ducha, ktorý horí v srdciach veriacich.

Kým židovské sviatky Veľkej noci a sviatku Týždňov zanechali stopu aj v kresťanskom liturgickom kalendári, neplatí to už pre sviatok Stánkov. Určité narážky na tento sviatok nachádzame aj v textoch Nového zákona. Cez spojenie so slávou, svetlom, tmou a nocou vidia niektorí podobnosť sviatku Stánkov s udalosťou premenenia na vrchu Tábor, kde učenici zažijú Ježišovu ožiarenú tvár a postavu a chcú postaviť tri „stánky.“ Snaha niektorých cirkevných otcov bolo práve prepojiť premenenie Pána so spomenutým sviatkom Stánkov.

Pravdepodobne do scenára prinášania vody z rybníka Siloe počas sviatku Stánkov je potrebné zaradiť Ježišove slová v Jn 7,37-38: „V posledný, veľký deň sviatkov Ježiš vstal a zvolal: "Ak je niekto smädný a verí vo mňa, nech príde ku mne a nech pije. Ako hovorí Písmo, z jeho vnútra potečú prúdy živej vody.“

Ďalšie židovské sviatky

Nový rok

Nový rok – Roš ha-šana sa slávi 1. dňa v mesiaci tišrí (september/október). O desať dní neskôr sa slávi *Deň zmierenia* – *Jom Kipur*. Ide o desať dní pokánia. Niekedy sa tieto dni označujú aj ako „dni hrôzy“, lebo v nich sa človek rozhoduje, či zaujme postoj proti alebo za Boha. Začiatok roka je spomienkou na začiatok existencie celého sveta. Je teda pripomenutím stvorenia. V rabínskej tradícii každý novoročný deň Boh znova tvorí svet ako v prvé ráno stvorenia a venuje ho človeku, aby s ním spolupracoval, tešil sa z neho a užíval ho. Rabíni však na tento deň kladú aj deň, keď Sára počala Izáka a Anna porodila Samuela. Nový rok sa nazýva aj *Jom terua* – *Deň trúbenia*, lebo jeho začiatok sa oznamuje trúbením na baraní roh – *šofar*. Môže byť vyrobený aj z ovce, kozy, antilopy, ale nikdy nie z kravského rohu, lebo krava pripomína modloslužbu – zlaté teľa, ktoré si zhotovil izraelský národ pod Sinajom.



Šofar

Trúbenie je symbolom hlasu Boha, ktorý ako kedysi na vrchu Sinaj, aj teraz zvoláva svoj ľud k obnove svojej zmluvy. Šofar pripomína zázračnú záchranu Izáka, keď namiesto neho Abrahám obetoval barana. Tretí názov pre tento deň je *Jom ha-zikaron* – *Deň spomienky*. Je to deň, keď nie človek, ale Boh si spomína na človeka. Boh si kedysi spomenul na Sárú a splnil, čo jej sľúbil ohľadom narodenia Izáka (porov.

Gn 21,1-2). Napokon satento deň nazýva aj *Deň súdu* – *Jom ha-din*, keď všetci ľudia budú trúbením šofaru predvolaní pred Božieho sudcu. Všetky tieto tváre Nového roka nie sú v protiklade, ale navzájom sa dopĺňajú. Upozorňujú, že človek má prežívať čas v súlade s Božím zákonom.

Deň zmierenia

Deň Zmierenia – *Jom Kipur* je v Biblii opísaný takto: „*Desiaty deň tohto siedmeho mesiaca je však Dňom zmierenia. Budete sláviť sväté zhromaždenie, budete sa postiť a prinesiete Pánovi zápalnú obetu. Ani v tento deň nesmiete vykonávať nijakú služobnú prácu, lebo je to Deň zmierenia, keď sa máte zmieriť s Pánom. Každý, kto sa v tento deň nebude postiť, bude vyhubený zo svojho ľudu a každého, kto by v tento deň konal nejakú služobnú prácu, ja vyrvem z jeho ľudu. Nesmiete konať nijakú prácu, to je večný zákon pre všetky pokolenia vo všetkých vašich bydliskách. Bude pre vás dňom úplného odpočinku a vy sa budete postiť! Večer na deviaty deň tohto mesiaca, od večera do druhého večera, zachováte svoj čas odpočinku!*“ (Lv 23,27-32).

Pôvod sviatku je teda biblický. Jeho zmyslom je očistenie od nečistoty každého druhu, ktorých sa človek dopustil z nevedomosti alebo z nevyhnutnosti života. Deň zmierenia sa stal liturgiou odpustenia, počas ktorej Izrael uznával svoje hriechy a svoju vieru v Boha, ktorý odpúšťa. V tento deň sa v chráme prinášali osobitné obety, ako ich spomína Nm 29,8-11: „*Na celostnú žertvu príjemnej vône pre Pána budete obetovať jedného býčka, jedného barana, sedem jednoročných baránkov a príslušnú potravinovú obetu, jemnú múku, poliatu olejom: tri desatiny k býčkovi, dve desatiny k baranovi a ku každému zo siedmich baránkov jednu desatinu aj jedného capa na obetu za hriech, okrem obety na zmierenie a ustavičnej celostnej žertvy, spolu s príslušnou potravinovou obetou a príslušnou nápojovou obetou.*“

Najpresnejší opis slávenia nájdeme v Knihe Levitikus (Lv 16). Všetky tieto texty poukazujú na to, že sviatok mal svoje osobitné miesto v

liturgickom kalendári židovského národa. V tento deň sa pôst dotýka piatich vecí, ako je päť zmyslov, ktorými človek pácha hriech:

1. Zdržanie sa pokrmu;
2. zdržania sa nápoja;
3. zdržanie sa nosenia obuvi z kože;
4. zdržanie sa kúpeľa;
5. zdržanie sa manželského styku.

Ešte za existencie jeruzalemského chrámu všetky úkony v tento deň vykonával iba veľkňaz. Priniesol obeť capa za hriech a nad druhým capom predniesol hriechy a potom ho vyhnali do púšte. V tento deň obetoval aj býčka. Jeho krvou 7-krát pokropil vrchnák Archy zmluvy, tzv. zľutovnicu a pokropil aj rohy oltára.

Talmud hovorí, že veľkňaz 3-krát pred celým zhromaždením vyznával hriechy: svoje hriechy, hriechy svojej rodiny, kňazov a celého Izraela. Veľkňaz 10-krát vyslovil Božie meno a 4-krát vstúpil do Svätyne svätých.

Ústrednou myšlienkou tohto sviatku je hebrejský výraz *teshuva* – návrat. Je to vedomie, že človek porušil Pánovu zmluvu a chce ju opäť obnoviť. Zradil aj Tóru, voči ktorej sa chce znova podriaďiť. Je to jediný deň v roku, keď sa vyžaduje prísny 24-hodinový pôst. Aj z toho dôvodu sa v predchádzajúci večer zvykne pripraviť slávnostná bohatá večera. V tento deň sa číta Kniha proroka Jonáša., ktorá hovorí o Božej láske a milosrdenstve voči všetkým národom a o možnosti obrátenia, ktorú Boh dáva každému bez rozdielu. Podľa rabínskej tradície v tento deň Boh odpustil Izraelu vinu za zhotovenie zlatého teľaťa. Mnohí sa v tento deň obliekajú do bieleho rúcha, čo je symbol čistoty, ale pripomína aj pohrebný odev. Rok má 365 dní. Niektoré sú sviatočné, ostatné sú všedné. Najväčším sviatkom je vždy *šabat* – sobota. *Jom Kipur* sa nazýva *šabat šabaton* – sobota (všetkých) sobôt.

Chanuka

Sviatok bol založený okolo roku 165 pred Kr. a slávil sa 8 dní. Slovo *Chanuka* pochádza zo slovesa, ktoré znamená *posvätiť*. Chanuka je sviatkom posvätenia jeruzalemského chrámu, ktoré vykonali Machabejci po tom, ako ho znesvätili Seleukovia. Keď Židia znova získali chrám, našli v ňom len jednu nádobu s čistým olejom, ktorý stačil na udržanie ohňa na jeden deň. Zákon však stanovuje, že tento oheň musí horieť neustále: „*Prikáž Izraelitom, aby ti doniesli čistý olej z roztlčených olív do svietnika, aby mohli lampy ustavične horieť. Áron ich pripraví pred oponou archy zákona v stánku zjavenia, aby od večera do rána stále svietili pred Pánom. To je zákon pre všetky vaše pokolenia. Stále ich bude upravovať pred Pánom na svietniku z rýdzeho zlata.*“ (Lv 24,2-4) Nemohli pripraviť nový čistý olej skôr ako za sedem dní, lebo sa museli očistiť počas siedmich dní z nečistoty nadobudnutej dotykom so zomrelými z boja proti Seleukom. Stal sa však zázrak a olej vystačil až na 8 dní. Preto sa sviatok nazýva aj *Chag ha-urim - Sviatok svetiel*.

Počas tohto sviatku sa zapalujú sviece a židovský národ dosvedčuje pred očami ostatných národov, že jediným svetlom v tomto svete je Boh. Sviatok sa spomína aj v Novom zákone: „*V Jeruzaleme boli práve sviatky Posvätenia chrámu. Bola zima. Ježiš sa prechádzal v chráme v Šalamúnovom stĺporadí....*“ (Jn 10,22).

V židovských domácnostiach sa na sviatok Chanuka počas ôsmich dní zapaluje každý večer jedna svieca vždy z pravej strany, pričom ako prvá sa zapaluje nová svieca. Zapaluje sa v čase, keď sa na nebi objaví prvá hviezda. Svietnik sa volá podľa sviatku *Chanukia* a svieca, ktorou sa zvyšných osem zapaluje, sa nazýva *šamus – sluha*. Osem sviec



Svietnik Chanukia

nemá byť použitých na žiaden iný účel, iba aby boli zapálené počas tohto sviatku. Preto sa používa ďalšia svieca – *šamus*, ktorá slúži na zapálenie zvyšných sviec. Pred zapálením sa recituje trojnásobné požehnanie:

Požehnaný si, Pane Bože náš, Kráľ sveta, ktorý nás posväcuješ skrze svoje prikázania a prikázal si nám zapáliť svetlo Chanukie.

Požehnaný si, Pane Bože náš, Kráľ sveta, ktorý si vykonal zázraky pre našich otcov za oných dní v tomto čase.

Požehnaný si, Pane Bože náš, Kráľ sveta, ktorý si nám daroval život a zachoval si ho nám, aby si nám umožnil prísť až po dnešný deň.⁴⁹

Kým predchádzajúce sviatky sa nachádzajú v hebrejskom kánone inšpirovaných kníh, Chanuka vychádza z kníh Machabejcov, ktorí Židia neprebrali do zoznamu svojich posvätných spisov. V súčasnosti je zvykom svietnik klásť do okna. Je to verejné prihlásenie sa k židovskej viere.

Purím

Sviatok sa slávi jeden deň a vychádza z udalostí opísaných v Knihe Ester. Slovo *Purím* v hebrejčine znamená lósy. Lósom totiž bolo určené, v ktorý deň budú Židia vyhubení: „V prvom mesiaci, ktorý sa volá nisan, v dvanástom roku Asuerovej vlády hodili v Amanovej prítomnosti do osudia lós - po hebrejsky má meno pur - o tom, v ktorý deň a ktorý mesiac by mali vyhubiť židovský národ“ (Est 3,7).

Kniha opisuje udalosti z 5. stor. pred Kr. za vlády kráľa Xerxesa. Haman, druhý muž v kráľovstve, plánuje záhubu Židov. Odvážna Židovka Ester, ktorá sa stala kráľovou manželkou, pod vedením strýka Mardocheja odhalí sprisahanie Hamana proti kráľovi. Kráľ ako odmenu umožnil Židom brániť sa.

⁴⁹ Porov. Avril A. C., Maisonneuve D. de La, *Les fêtes juives*, Cahiers evangile n. 86 (1993), s. 111.

V tento deň sa v synagóge číta Kniha Ester. Pred jej čítam sa vyslovuje trojnásobné požehnanie:

Požehnaný si, Pane Bože náš, Kráľ sveta, ktorý nás posväcuješ skrze svoje príkázania a prikázal si nám čítať tento zvitok.

Požehnaný si, Pane Bože náš, Kráľ sveta, ktorý si vykonal zázraky pre našich otcov za oných dní v tomto čase.

Požehnaný si, Pane Bože náš, Kráľ sveta, ktorý si nám daroval život a zachoval si ho nám, aby si nám umožnil prísť až po dnešný deň.⁵⁰

Zvláštnosťou Knihy Ester je, že v hebrejskom texte sa ani raz nevyskytuje Božie meno. Kniha sa číta za veselej a „hrmotnej“ atmosféry. Keď sa pri čítaní spomenie meno Haman, deti robia veľký hluk, zatiaľčo meno Mardocheja a Ester je vítané potleskom a jasotom. Sviatok Purím predpisuje štyri príkazy:

1. Čítať Knihu Ester;
2. tešiť sa;
3. navzájom sa obdarovať darčekom;
4. obdarovať chudobných.

Výmena darčiekov je vyjadrením solidarity. Dnes ide väčšinou o potravinové dary: víno, koláče a pod. Chudobným sa dáva jedlo alebo peniaze. Sviatok sa spomína iba v Knihe Ester. Z iných záznamov je isté, že sviatok sa slávil už v 2. stor. po Kr. Dnes je sviatok Purím akýmsi karnevalom a prebral najviac svetských prvkov.⁵¹

⁵⁰ Porov. Pecaric S.(ed.), *Modlitevník židovský*, Kraków 2005, s. 686.

⁵¹ Porov. Sante di C., *Židovská modlitba*, Praha 1995, s. 217.

Zákonníci

Grécky výraz *grammateus* znamená *píšuci*, preto iné cudzie jazyky používajú označenie *scriba* (taliančina) alebo *scribe* (angličtina). Slovenský preklad používa slovo *zákonník*, čo je odvodené od termínu *nomikós* – *zákonník*, ktorý sa taktiež používa na označenie tejto skupiny (grécky text v Lk 10,25). Používajú sa aj výrazy *didaskalos* – *učiteľ* alebo *nomodidaskalos* – *učiteľ Zákona*. Hebrejsky názov zákoníkov je *soferím* – *pisári*. Pravdepodobne z toho dôvodu, že pôvodne išlo o triedu, ktorá bola určená na písanie listov a dokumentov. Pôvod zákoníkov sa spája s babylonským zajatím, keď pád monarchie, zničenie jeruzalemského chrámu a s tým spojený úpadok kňazstva dali do popredia úctu a štúdium Tóry – Zákona,⁵² ktore si vyžadovalo absolvovať školu, kde sa človek naučil čítať a písať. Preto po návrate zo zajatia vznikla skupina zákoníkov, o ktorých hovorí aj Kniha Sirachovcova 38-39. Zákonníci nielenže študovali Zákon, ale ho aj vyučovali a boli prítomní pri niektorých súdnych procesoch. Zákonníci učili v súkromných budovách alebo v chrámovom nádvorí. Často ich ľudia volali *rabbi* – *môj učiteľ*. Za zakladateľa zákoníkov sa považuje Ezdráš, o ktorom Sväté písmo hovorí: „*Tento Ezdráš vyšiel z Babylonu. Bol zákonníkom, zbehlým v Mojžišovom zákone, ktorý dal Pán, Boh Izraela*“ (Ezd 7,6).

V Evanjeliu zákonníci často vystupujú spolu s farizejmi, ale nie všetci boli farizejmi, ako nie každý farizej bol zákonníkom.

Synedrium

Išlo o istý druh židovského senátu, ktorý sa prvýkrát spomína v 1 Mach 11,23: „*Keď sa to Jonatán dozvedel, kázal jednako len pokračovať v obliehaní. Vybral si niekoľkých zo starších Izraela a tiež z kňazov a vydal sa do nebezpečenstva.*“ Zdá sa, že synedrium bolo vytvorené po vzore vlády

⁵² Porov. Mazzucco C., *Introduzione al Nuovo Testamento*, akademické skriptá, Torino 2003, s. 105.

helénskych miest. Iné pramene synédrium nazývajú *gerousía* – *senát*, *boulé* – *rada*, *presbytérion* – *rada starších*. Zhromaždenie synédria bývalo v chráme.

Na jeho čele stál veľkňaz a členmi boli zástupcovia farizejov, saducejov a zákonníkov, ktorých spolu bolo 71. Počas rímskej nadvlády malo synédrium určitú autonómiu. Dohliadalo na verejný poriadok a malo vlastnú stráž: „Judáš vzal kohortu a sluhov od veľkňazov a farizejov a prišiel ta s lampášmi, fackami a zbraňami“ (Jn 18,3). Jeho kompetencie sa však dotýkali iba náboženskej oblasti a v civilných veciach len ak súviseli s Mojžišovým zákonom. Rozhodnutia synédria mali váhu zákona, a tak ich rešpektovali aj Rimania. Rimanom bolo vyhradené iba *ius gladii*, čiže právo odsúdiť na smrť, aj keď nie je jasné, do akej miery toto právo bolo v praxi zachovávané. Máme totiž príklady ukameňovania v prípade veľmi vážneho porušenia zákona: „Židia znova zdvihli kamene a chceli ho kameňovať“ (Jn 10,31).

Mišna spomína malé miestne synédriá, ktoré mali 23 členov. Možno náznak je v Mt 10,17: „Chráňte sa ľudí; lebo vás vydajú súdom, budú vás bičovať vo svojich synagógach.“